

DET SÆRLIGT DANSKE?

Skynd dig, Tysken
kommer! ... IGEN!!

IDENTITET OG NATIONALITET I
SØNDERJYLLAND 1864-1920

Illustration: Erik Petri

OM MATERIALET

I det, der i dag kaldes Sønderjylland, levede 200.000 dansksindede under tysk herredømme fra 1864-1920.

De oplevede i stigende grad deres kultur og sprog blive undertrykt, men på trods af, at Dannebrog var forbudt og gemt væk, bevarede de deres tilknytning til Danmark.

Som undertrykkelsen tog til, blev forbindelsen til Danmark kun stærkere: Man mødtes i forsamlingshuse og sang danske sange, unge dansksindede rejste til Danmark på højskoleophold for at lære om det danske sprog og historie, og man viste sit danske sindelag bag hjemmets fire vægge med de rød-hvide farver på kaffestel, duge, tørlæder og meget andet.

I dette undervisningsmateriale danner denne periode i Sønderjyllands historie udgangspunkt for et arbejde med, hvad det særligt danske er.

Materialet er sammensat af en række historiske nedslagspunkter og temaer. Hvert tema har arbejdsopgaver tilknyttede, der udfolder emnet og bidrager med forskellige vinkler på spørgsmålet:

Hvad vil det sige at være dansk?

INDHOLDSFORTEGNELSE

Side 3

Det danske mindretal bliver til

Side 5

Efter 1864 – Undertrykkelse og dansk identitet

Side 8

1. Verdenskrig 1914-1918 – Dansksindede i krig

Side 11

1920 – Afstemning og genforening

Side 17

Dansk og tysk på samme tid?

"Man behøver ikke at bo i landet eller have været i landet. Det at være dansker, det handler bare om, hvordan man tænker på sig selv [...] Det der med at føle sig som dansker, det er ligesom hævet over en del af de ting som grænser og sprog"
Gustav, 9.klasse

DET DANSKE MINDRETAL BLIVER TIL

I midten af 1800-tallet skete der store politiske forandringer overalt i Europa. Enevældige herskere blev mange steder afsat i forbindelse med, at demokratiet gjorde sit indtog. I Danmark førte dette til afskaffelsen af enevælden og indførelsen af Grundloven i 1849.

Sammen med demokratiseringsbevægelserne kom en øget interesse for national identitet. I Danmark ønskede man en samlet nation med et fælles dansk sprog og en fælles dansk kultur.

Danmark var dengang en helstat, der dækkede over Danmark, Dansk Vestindien, Grønland, Island, Færøerne og hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenborg. Hertugdømmerne blev regeret af den danske konge, men det officielle sprog var tysk, og befolkningen bestod af både dansk- og tysksindede. Dette var en udfordring for ønsket om en samlet dansk nation med ét sprog og én kultur.

Fra dansk side opstod derfor en politisk idé om et "Danmark til Ejderen". Det vil sige et samlet dansk rige til floden Ejderen. Ejderen danner grænse mellem Slesvig og Holsten, og den blev opfattet som den historisk rigtige grænse for Danmark. Slesvig ville således blive en del af Danmark, mens Holsten og Lauenborg ville ophøre med at være en del af den danske helstat. I hertugdømmerne opstod samtidig en modstridende bevægelse. Den ønskede i stedet en løsrivelse fra Danmark gennem en fælles slesvig-holstensk forfatning. Dermed ville Slesvig blive en del af Det Tyske Forbund¹ sammen med de andre hertugdømmer.

I 1848 førte denne konflikt til Treårskrigen. Treårskrigen var både en borgerkrig og en krig mellem Danmark og Det Tyske Forbund. Startskuddet til krigen kom, da Slesvig og Holsten nedsatte en midlertidig regering og erklærede sig uafhængige af Danmark. Som reaktion sendte Danmark sin hær ind i Slesvig og besatte hertugdømmet ned til Ejderen.

Herefter fik den slesvig-holstenske hær støtte af Det Tyske Forbund til at slå den danske hær tilbage og besætte store dele af Jylland.

I 1849 lykkedes det de danske soldater at generobre dele af Jylland, og der blev sluttet fred mellem Danmark og Det Tyske Forbund. Borgerkrigen fortsatte dog mellem de danske og slesvig-holstenske styrker indtil 1851. Her blev den midlertidige slesvig-holstenske regering opløst sammen med dens hær. Året efter blev der indgået en traktat, der sikrede freden og fastlagde, at den danske helstat fortsat skulle inkludere både Slesvig, Holsten og Lauenborg.

Dette førte dog ikke til en afslutning på konflikten om den danske grænse og Slesvigs tilhørsforhold til Danmark. Forestillingen om "Danmark til Ejderen" fortsatte, og man prøvede at tvinge de tyske slesvigere i en dansk retning ved at indføre dansk som det officielle sprog i området.

¹ Forbund af de tyske delstater efter opløsningen af det Tysk-romerske rige. Forgænger til det nuværende samlede Tyskland.

I 1863 forsøgte man igen fra dansk side at udskille Holsten og Lauenborg og gøre Slesvig til en del af Danmark. Dette var et direkte brud på den traktat, der havde afsluttet Treårskrigen.

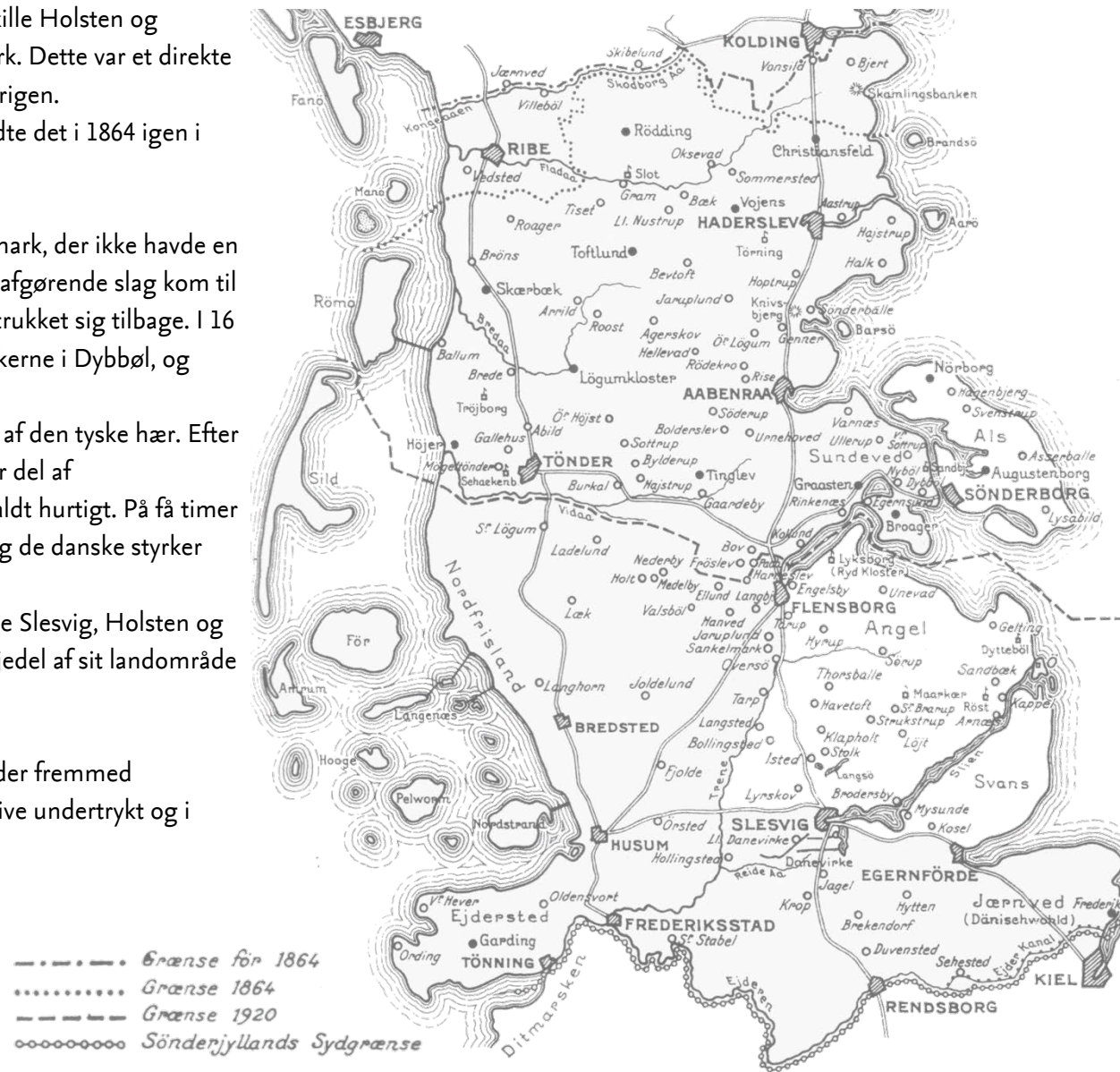
De tyske protester blev ignoreret, og derfor endte det i 1864 igen i åben krig.

Krigen i 1864 blev et kæmpe nederlag for Danmark, der ikke havde en chance mod den langt stærkere tyske hær. Det afgørende slag kom til at stå ved Dybbøl, hvor den danske hær havde trukket sig tilbage. I 16 dage regnede granaterne ned over forsvarsværkerne i Dybbøl, og udmattede den danske hær.

Den 18. april 1864 blev Dybbøl til sidst stormet af den tyske hær. Efter seks timers intensivt bombardement var en stor del af forsvarsværkerne blevet destrueret, og resten faldt hurtigt. På få timer mistede den danske hær næsten 5.000 mand, og de danske styrker måtte flygte til Als.

Resultatet af krigen blev, at Danmark tabte både Slesvig, Holsten og Lauenborg. Dermed mistede Danmark en tredjedel af sit landområde og næsten halvdelen af sin befolkning.

De dansksindede sønderjyder kom dermed under fremmed herredømme. De næste 56 år oplevede de at blive undertrykt og i stigende grad forsøgt gjort tyske.

EFTER 1864 – UNDERTRYKKELSE OG DANSK IDENTITET

I 1880'erne blev det fra tysk side et mål, at hele befolkningen i Sønderjylland skulle være tysk.

Allerede efter 1864 var Dannebrog blevet forbudt, og næste punkt blev det danske sprog. Tidligere havde skolerne i området været tosprogede, dansk og tysk, men nu blev danskundervisningen forbudt, og muligheden for dansk hjemmeundervisning blev afskaffet. Der kom også forbud mod at sende sine børn på skole i Danmark. Forældre, der alligevel sendte deres børn afsted, kunne risikere at miste forældremyndigheden over deres andre børn, fordi de blev dømt uegnede som forældre af de tyske myndigheder.

Omkring år 1900 blev undertrykkelsen værre, og de dansksindede oplevede politisk forfølgelse. Flere danskere og deres familier blev udvist, og dansksindede foreninger risikerede at blive tvangsopløst, hvis de blev set som politiske.

Samtidig blev der indført solidarisk hæftelse. Det betød, at alle i et område kunne blive straffet, hvis én person eller familie brød reglerne og for eksempel sendte sit barn på dansk skole.

De dansksindede sønderjyder forsøgte på forskellig vis at bevare og signalere deres tilhørsforhold til Danmark. I hjemmene hang billeder af den danske konge og andre betydningsfulde danske personer eller bygninger. Man mødtes med andre dansksindede, men det kunne være svært at få en tysk spiritusbevilling til de danske mødesteder. Derfor begyndte de i stedet at lave forsamlingshuse, hvor man mødtes til kaffe- og kagebord, sang danske sange og holdt taler. Det blev en måde at udtrykke sin danskhed og modstand mod det tyske.

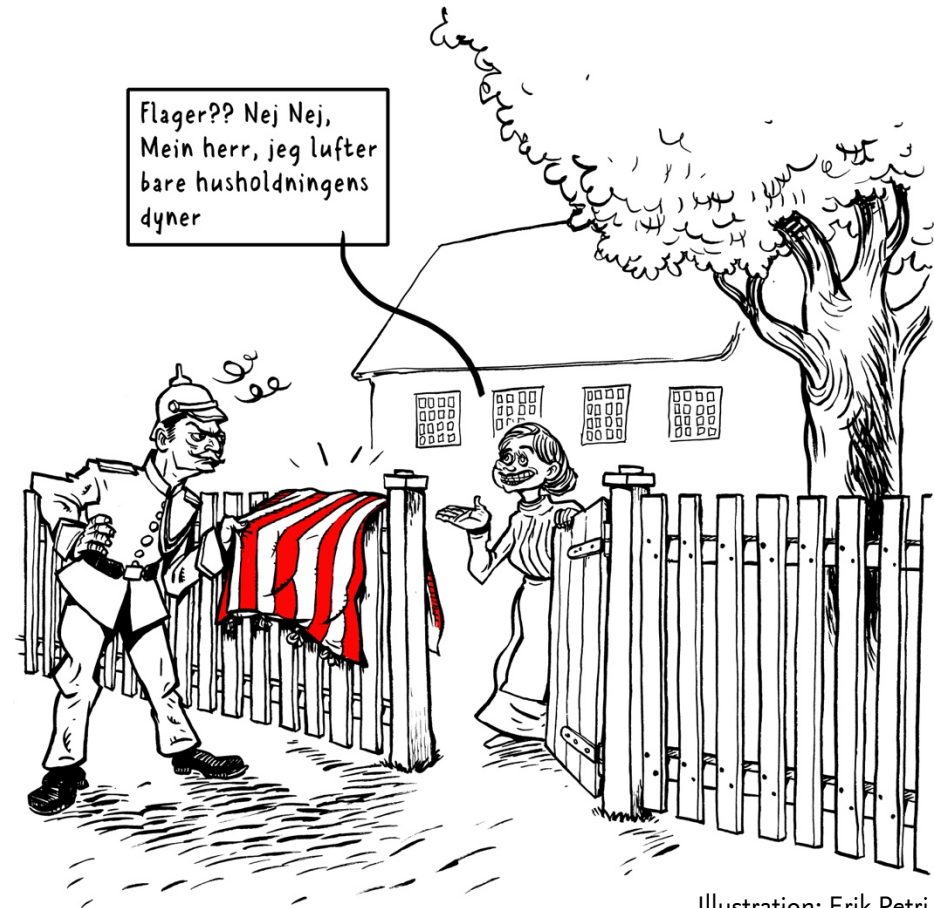

Illustration: Erik Petri

OPGAVER

1. HVAD ER IDENTITET?

Identitet handler om, hvem man er. Det kan eksempelvis være: Dansker, skoleelev, ven, sportsudøver, osv. Man kan godt være flere ting på samme tid, og det er blandt andet disse kombinationer, der gør os til dem, vi er.

Lav et mindmap over din identitet. Skriv dit navn på midten af et stykke papir og sæt en ring om. Ud fra dit navn skriver du alle de identiteter, du kan komme på, at du har.

Sæt derefter ring om de tre, du synes, er de vigtigste for dig.

Snak sammen to og to om, hvilke identiteter I hver især har skrevet på:

- ◆ Har I nogle tilfælles, og hvor vigtige er de identiteter for jer?
- ◆ Er der nogle af identiteterne, der kan virke modstridende?
- ◆ Hvordan kan man vise andre, hvilke identiteter man har?

2. DANSK IDENTITET OG SANG

En af de måder, de dansksindede sønderjyder viste deres identitet og tilknytning til Danmark, var ved at mødes og synge danske sange. De tyske myndigheder var modstandere af denne tradition. De forbød flere sange, kunne opløse syngende forsamlinger og beslaglagde i flere tilfælde danske sangbøger. I en udgave af den populære *Den blaa Sangbog* blev de censurerede sange i stedet erstattede af blanke sider, hvor folk i protest selv kunne skrive sangene ind. 16 andre sange kom med en advarsel mod at synge dem ved offentlige møder.

En af de sange er *Det haver så nyligen regnet*. Den blev sunget for første gang i 1890 og blev hurtigt en kampsang for de dansksindede sønderjyder.

Læs sangen på næste side og gennemgå versene for svære ord.

- ◆ Hvad er stormen symbol for?
- ◆ Hvem er sangens "de" og "vi"?
- ◆ Hvilket hjertebånd er der tale om?
- ◆ Hvordan kan man læse, det er en kampsang?

DET HAVER SÅ NYLIGEN REGNET

Tekst: Johan Ottosen, 1890

1. Det haver så nyligen regnet,
det har stormet og pisket i vor lund.
Frø af ugræs er føget over hegnet,
åg på nakke og lås for vor mund.
Årets løb har sin lov,
der blev lyst i vor skov,
ak, hvor kort, indtil alt er stormens rov.
2. Det har regnet - men regnen gav grøde,
det har stormet - men stormen gjorde stærk.
Som de tro'de, at skoven alt var øde,
så de våkraftens spirende værk.
For de gamle, som faldt,
er der ny overalt,
de vil møde, hver gang der bliver kaldt.
3. Og de tro'de, at hjerteband kan briste,
og de tro'de, at glemmes kan vor ret!
De skal vide, de aldrig ser de sidste,
de skal vide, at ingen bliver træt.
Thi som årene randt,
sås det: båndene bandt,
kræfter fødtes for kræfterne, som svandt.
4. De kan spærre med farver og med pæle,
de kan lokke med løfter og med løn, -
fælles sprog giver vore tanker mæle,
fælles vilje gør kampdagen skøn.
Nye stridsmænd skal der,
nye stridsmænd skal her
slutte kreds om den fane, vi har kær.
5. Ja - det haver så nyligen regnet,
og de træer de drypper endnu,
mangen eg er for uvejret segnet,

Ordforklaring

Nyligen: Nyligt

Ugræs: Ukrudt

Føget: Blæst

Åg: Noget tungt, byrde

Rov: Udbytte

Grøde: Frugtbarhed, frodighed

Våkræfter: Forårets kraft

Briste: Gå i stykker

Randt: Løb, gik

Svandt: Forsvandt

Spærre med farver og med pæle:

De tyske grænseafmærkninger

Mæle: Stemme, tale

Stridsmænd: Krigere

Segnet: Faldet

Frejdige: Kæk, begejstret

I hu: I erindring

1. VERDENSKRIG 1914-1918 – DANSKSINDEDE I KRIG

I 1914 brød 1. Verdenskrig ud. På den ene side stod Tyskland og Østrig-Ungarn med deres allierede, på den anden side Frankrig, Storbritannien og Rusland med deres allierede.

Under krigen var Danmark neutral, men som en del af det tyske rige indgik Sønderjylland i krigen.

Alle krigsegnede mænd i alderen 17-45 år blev indkaldt til hæren, og senere blev denne indkaldelse udvidet til alle mænd mellem 16 og 60 år.

I Sønderjylland blev 26.000 dansksindede indskrevet i den tyske hær og sendt afsted i krig. Af disse døde over 4000.

På hjemmefronten måtte kvinderne nu varetage det arbejde, mændene normalt stod for, oven i deres eget arbejde. Manglen på arbejdskraft blev nogle steder så stor, at det blev nødvendigt at bruge russiske krigsfanger for at passe marker og dyr.

I løbet af krigen blev levevilkårene meget værre. Der opstod hurtigt mangel på madvarer, og i 1915 blev der indført rationeringsmærker, som begrænsede, hvad man kunne købe. Det blev sværere at skaffe mad nok, som krigen fortsatte. Høsten slog fejl, der var for lidt foder til dyrene, og de sønderjyske bønder skulle aflevere alt, hvad de producerede, til tyskerne. I krigens sidste år var det med rationeringsmærker kun muligt at skaffe mad, der indeholdt en tredjedel af de nødvendige daglige kalorier. Ved krigens afslutning var befolkningen derfor udsultet og ramt af underernæring.

På grund af krig og madmangel voksede modstanden mod Tyskland og blev for nogle til direkte had.

Det siges, at en bondemand spyttede på et mindesmærke for faldne tyske soldater. Dette medførte en bøde på to rigsdaler. Efterfølgende, når andre kom forbi mindesmærket, spyttede de i den modsatte retning, fordi det ikke gav en bøde.

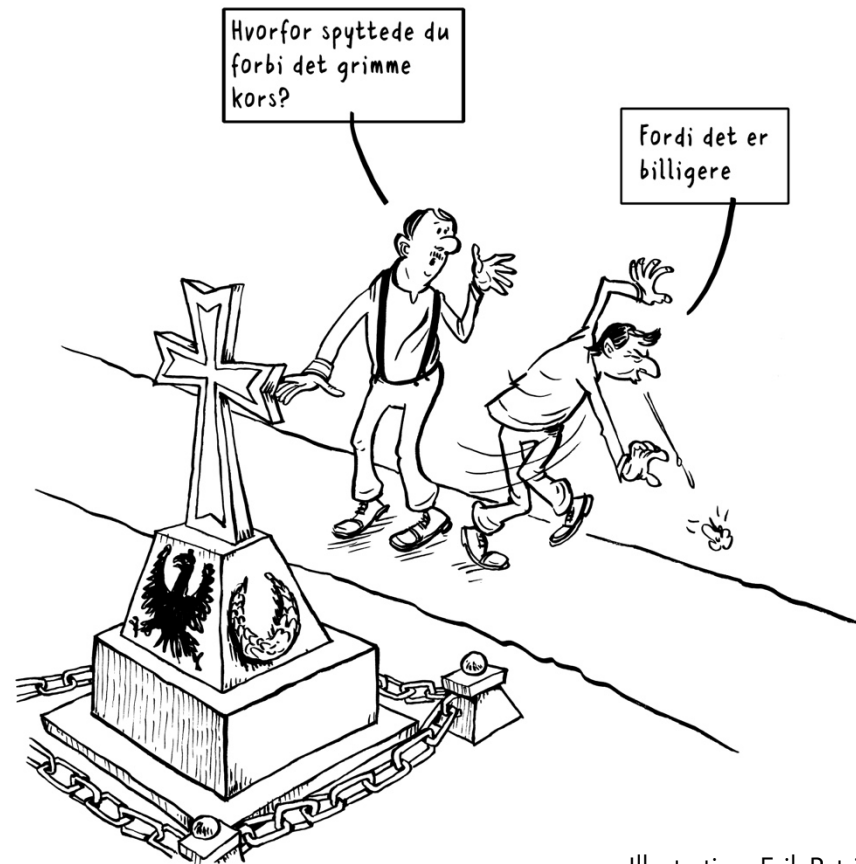

Illustration: Erik Petri

OPGAVER

1. DANSKSINDET I KRIG

Under 1. Verdenskrig blev den dansksindede og kristne Hans Bruun indkaldt til den tyske hær. Han blev sendt til Østfronten, og under hele krigen skrev han dagbog og sendte breve hjem til sin familie. I et tilbageblik på 1. Verdenskrig, skrev han følgende:

"Vi dansksindede sønderjyder måtte jo tvungne gå med og kæmpe for en sag, der var os fremmed. Når tyskerne holdt store fester i anledning af de mange sejre, der vandtes i krigens begyndelse, så var vi danske tavse og forstemte, og når tyskerne senere tabte og måtte gå tilbage, så måtte vi også være tavse og ikke give vor glæde alt for tydeligt udtryk for ikke at forarge tyskerne.

Udtrykket "Den tavse dansker" passede ret godt på os under krigen"

- ◆ Hvordan beskriver Hans Bruun sin holdning til krigen i dette citat?
- ◆ Hvordan har det været at gå i krig for en sag, man ikke tror på?

2. KRIGSDAGBOGEN

Læs Hans Bruuns dagbogsnotater på næste side.

- ◆ Hvordan beskriver Hans Bruun sin afrejse til fronten?
- ◆ Hvordan fremstiller han tyskerne?
- ◆ Hvordan er Hans Bruuns relation til de tyske soldater, deres fællesskab og fejring af kejseren?
- ◆ Hans Bruun møder en tysk Sønderjyde. Hvad mener han om ham, og hvorfor er han anderledes end de andre tyskere?
- ◆ I samtalen om det nationale spørgsmål, nævnes det, at der skal vises mere hensynsfuldhed over for de dansksindede. Beskriv tre ting, der ville forbedre de dansksindede sønderjyders situation.

3. HVIS NU DET VAR MIG

Forestil dig, at du som Hans Bruun var indkaldt til krigen på tysk side.

Skriv et dagsbogsnotat om, hvordan du oplever de tyske soldater, og det at være dansksindet soldat.

22. april 1915

(Om afrejsen mod østfronten og de mange begejstrede tyskere, der var mødt op for at vinke farvel til hæren)

Men det er jo også "fürs Vaterland". Ikke sådan for os fra Nordslesvig. Vi har en følelse som dem, der bindes op og føres hen, hvor de ikke vil. Kl. 5 ¼ er vi i toget og skrider langsomt forbi Altona hovedbanegård og ind efter Hamborg. Så brast da håbet om at komme nord på! [...] efter kort kørsel er vi klar over, at vi er på vej mod Berlin og mod øst. Det vi nødigst vil. Ske din vilje, Herre!

Det er med en underlig følelse, man således køres omkring, som man kører omkring med de umælende.

2. juli 1915

I dag har vi fået en mand mere hos os: det er degnen fra Skærbæk, J. Bonde. Han skriver for tiden kompagniets oplevelser siden krigens begyndelse. Han er født ved grænsen, er jo som lærer tysk embedsmand, men ellers meget flink og kammeratlig over for os [danskere]. Han vil også nok indrømme os ret til at leve som danske og ønsker ikke vores sprog udryddet, er heller ikke bange for at hævde denne opfattelse over for anderledes tænkende. Det fik jeg tydeligt indtryk af i eftermiddag gennem en lang samtale, som han førte med en anden tysker fra Nordslesvig, og som jeg overværede uden at deltage i.

Samtalen drejede sig først om religiøse ting og senere om nationale forhold i Nordslesvig. Skønt hr. Bonde og jeg sikkert ikke er enige om mange ting med hensyn til kristendommen, så var han i denne samtale kristendommens forsvarer på en måde, som jeg helt igennem kunne sige ja til. I det nationale spørgsmål ville han jo også, at der måtte ydes os noget mere hensynsfuldhed. Ja, hvis alle tyskere var således sindede som han, så havde vi nok ikke så tilspidsede forhold, som vi har. Så kunne man også agte dem.

27. januar 1916

I dag er det kejserens fødselsdag. Der er hentet gran i skoven og pyntet foran vor barak. Kompagniet har også fået fat i et svin og slagtet det i den anledning. Vi fik svinesteg, sovs, og kartofler til middag. Det smagte virkelig godt.

[...]

Kl. 6 begyndte øldrikningenovre ved kompagniet. Feldwebelen² holdt en lille tale, og der blev råbt hurra og sunget. "Heil dir im Siegeskranz"³.

Efter en times tid gik vi tilbage til vor stue og læste et foredrag af Geismar om videnskab og et stykke af Fibiger "Guds lam"⁴. Godt, vi kan lægge os til at sove i vor lille stue, mens der synges og råbes ovre i barakken.

² Første underofficer i et tysk kompagni i stil med en dansk sergent.

³ "Hil dig med sejrskransen". En nationalsang for det tyske kejserrige.

⁴ Geismar og Fibiger var to danske præster.

1920 – AFSTEMNING OG GENFORENING

Efter afslutningen af 1. Verdenskrig i 1918 blev spørgsmålet om den dansk-tyske grænse taget op igen. Tyskland havde tabt krigen og måtte underskrive en hård fredsaftale, der resulterede i, at landet skulle betale store erstatninger for krigen og afstå flere landområder. I forbindelse med freden blev Slesvigs tilhørsforhold diskuteret, og de sejrende stormagter besluttede at støtte en folkeafstemning for området.

Folkeafstemningen fandt sted i 1920. Slesvig blev delt i to afstemningszoner, en nordlig zone 1, der udgjordes af Sønderjylland, og en sydlig zone 2.

Alle over 20 år, der var født i området, havde boet der før år 1900, eller var blevet udvist derfra af de tyske myndigheder, havde stemmeret.

Afstemningen delte Slesvig i to. Den nordlige zone 1 stemte dansk, mens den sydlige zone 2 stemte tysk. På den måde blev Slesvig delt, og Sønderjylland blev igen en del af Danmark.

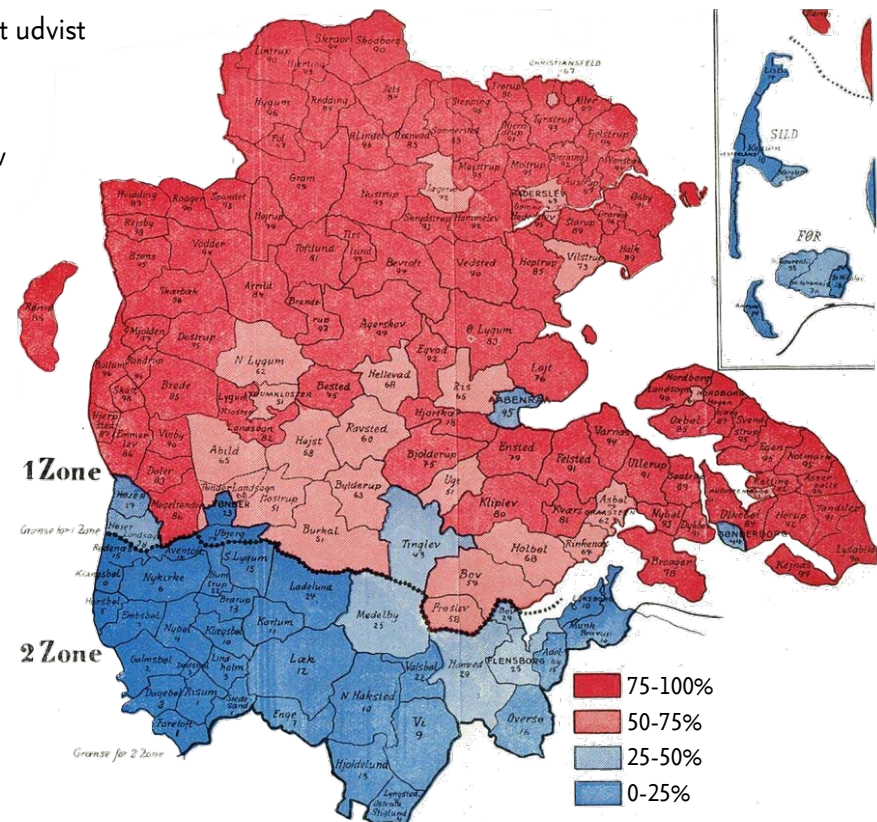
Aftalen, der officielt gjorde Sønderjylland til en del af Danmark, blev underskrevet af den danske konge, Christian 10., den 9. juli 1920.

Den 10.-11. juli blev genforeningen markeret med en stor folkefest.

Kongen red omgivet af folkemængden over den gamle grænse og ind i Sønderjylland på en hvid hest. Det var en historisk begivenhed, der samlede Danmark og var skyld i, at to mænd døde af glæde.

Ved genforeningen voksede Danmark med 4.000 kvadratkilometer og 160.000 mennesker. Af dem var 30.000 tyske, og de blev nu et mindretal i Danmark.

Genforeningen var ikke uden problemer. Sønderjylland var efter krigen fattigt og udsultet, og det tog flere år for området at komme sig.

Den danske stemmeprocent i hvert sogn i 1920

OPGAVER

1. VALGPLAKATER

I forbindelse med folkeafstemningen i 1920 blev der lavet mange valgplakater, der prøvede at påvirke sønderjyderne til at stemme dansk eller tysk. Arbejd sammen to og to og analysér de danske valgplakater på de næste sider:

- ◆ Hvilke historier fortæller valgplakaterne?
- ◆ Hvilke følelser prøver de at vække?
- ◆ Hvilke danske og tyske nationale symboler bliver brugt?
- ◆ Hvordan bliver Danmark fremstillet?
- ◆ Hvordan bliver Tyskland fremstillet?
- ◆ Hvorfor er én af de pro-danske plakater er på tysk?
- ◆ Ville vi bruge samme typer billeder i dag? Hvorfor/hvorfor ikke?

2. NATIONALSYMBOLER I DAG

Lav en digital billedkollage over nutidens danske nationalsymboler. Kollagen kan indeholde billeder af særligt danske personer, bygninger, symboler, aktiviteter, genstande, fortællinger, madretter, osv.

Præsenter jeres kollager for hinanden.

- ◆ Hvilke nationalsymboler går igen?
- ◆ Hvad gør nationalsymbolerne til særligt danske?
- ◆ Er der nogen af nationalsymbolerne, der også kunne passe på andre lande?

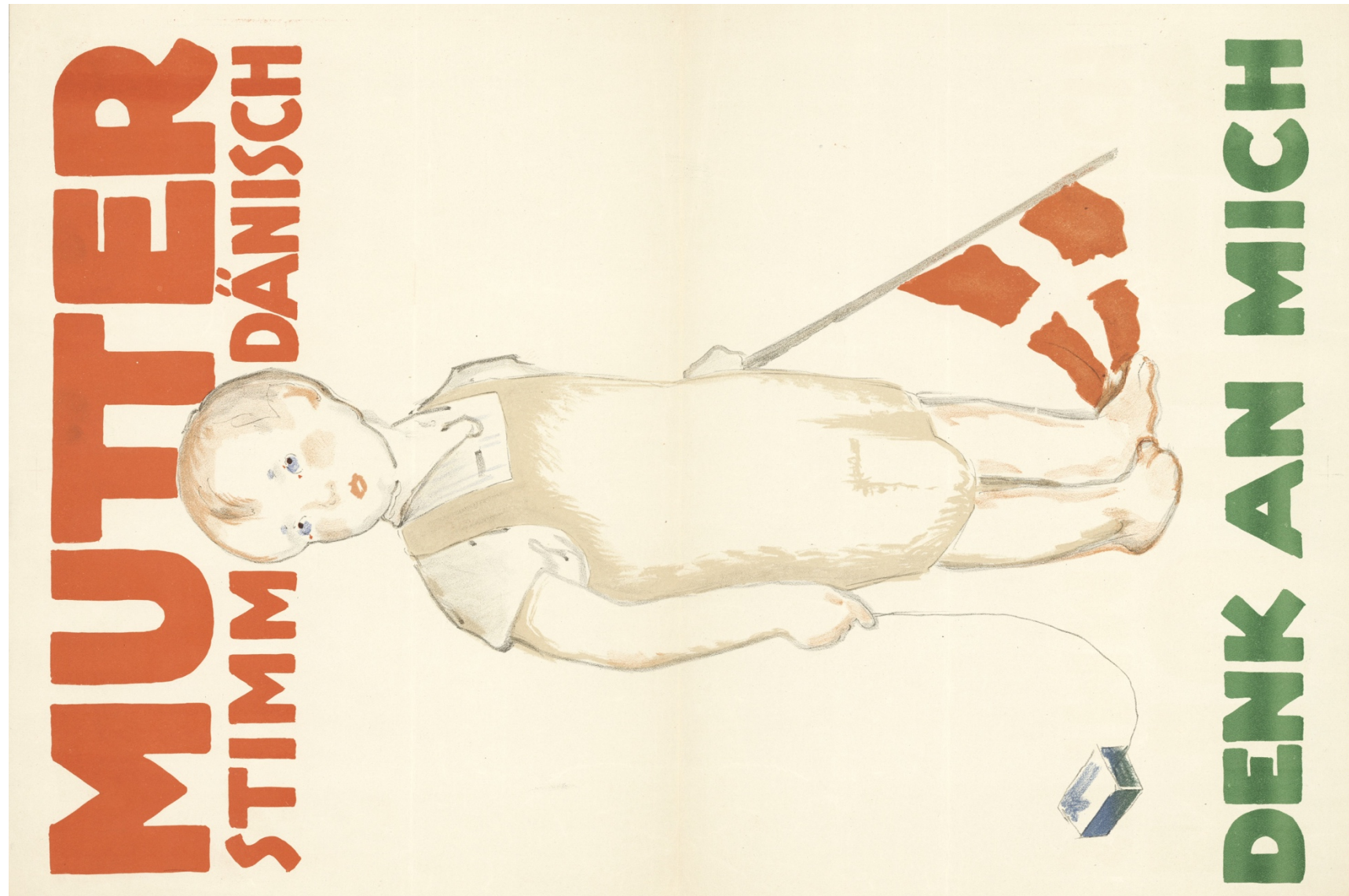
3. NATIONALSYMBOLER SOM VÅBEN

Nationale symboler kan bruges til at hylde sin kultur og historie, fællesskab og nationale begivenheder. De er fyldt med betydning, og de er derfor meget stærke symboler. Samtidig kan de også misbruges, for eksempel til at udelukke og angribe bestemte grupper og kulturer.

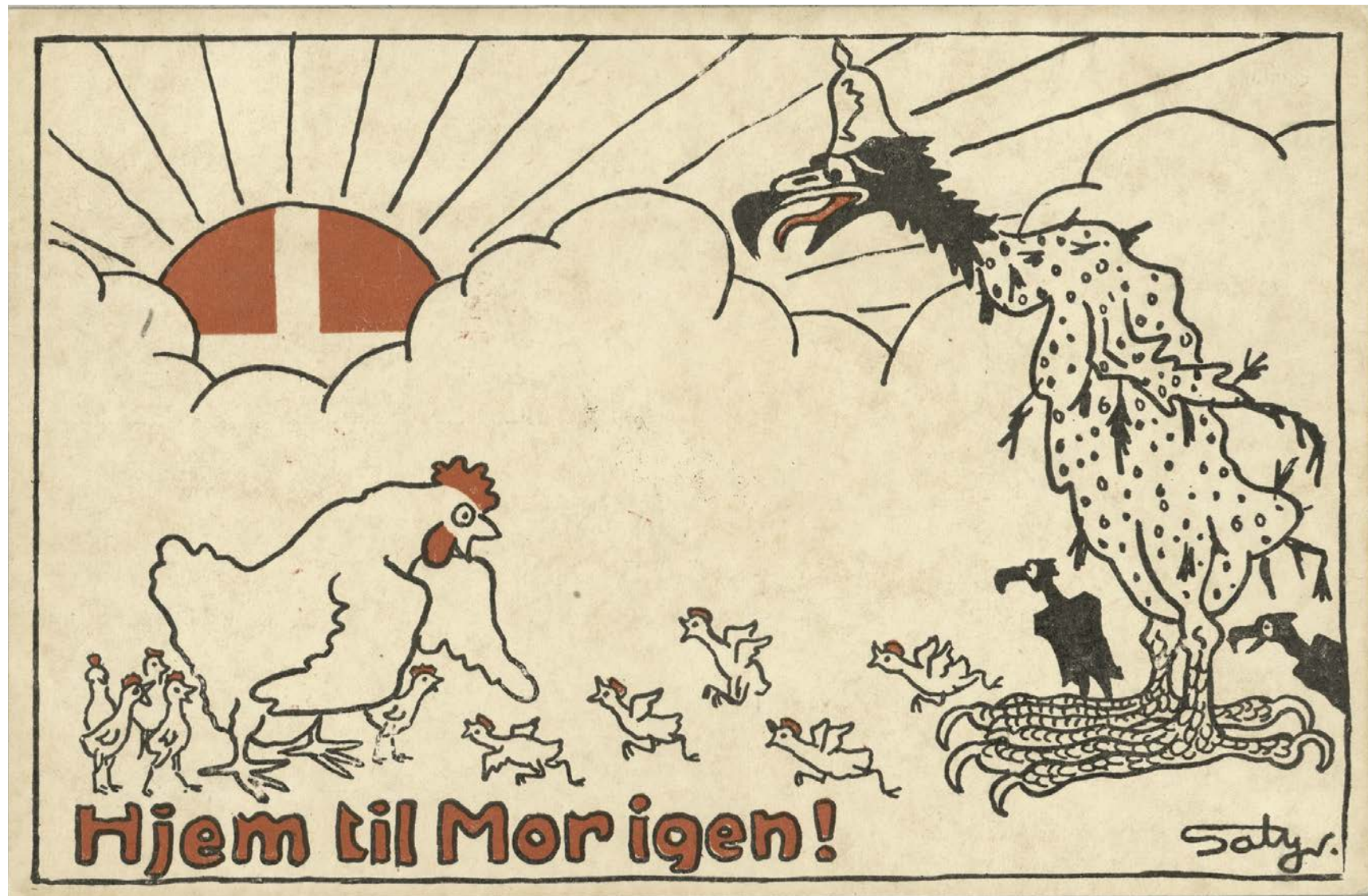
Find et eksempel på, hvordan et nationalt symbol (dansk eller udenlandsk) er blevet misbrugt.

Rasmus Christiansen: Vaagn og stem for Danmark

Thor Bøgelund-Jensen: Mutter stimm Dänisch denk an mich! / Mor stem dansk tænk paa mig!

Postkort: Hjem til Mor igen!

Joakim Skovgaard (tekst af Henrik Pontoppidan): Det lyder som et eventyr, et sagn fra gamle dage

DANSK OG TYSK PÅ SAMME TID?

Ved grænsedragningen i 1920 blev Slesvig delt i to. Det resulterede i et dansk mindretal på den tyske side af grænsen og et tysk mindretal på den danske side. I dag udgør det danske mindretal ca. 50.000 personer, der er tyske statsborgere med dansk sindelag.

En af dem er Johanne Juul Olsen på 18 år. I en tale til Dronning Margrethe i 2019 beskrev hun, hvordan man kan føle sig hjemme to steder på én gang. Mens hun bor og føler sig hjemme i Tyskland, syd for grænsen, er Danmark hendes "hjerterhjem".

At være dansk og tysk på samme tid er ikke noget nyt. Med skiftende landegrænser, både dansk og tysk som lokale sprog og et fælles slesvigske tilhørsforhold, var det ikke alle, der holdt fast i en udelukkende dansk eller tysk identitet.

Et godt eksempel på den blandede kultur er den danske arkitekturbevægelse Bedre Byggeskik og den tyske Baupflege Kreis Tonder. De opstod begge i begyndelsen af 1900-tallet og tog udgangspunkt i de samme tanker om at bevare byggetraditioner og gamle håndværk. Danske arkitektstuderende tog til det tyske Sønderjylland for at lade sig inspirere af områdets bygninger. Med deres røde mursten og hvide vinduesrammer blev de opfattet som særligt danske – Selvom de var bygget i et tysk område.

Grænsen, mellem hvem og hvad der er dansk eller tysk, er derfor ikke så tydelig, som den i dag ser ud på et landkort.

En gang fik man både en dansk og en tysk arkitekt til at kigge på et hus i Slesvig. De skulle vurdere husets arkitektoniske tilhørsforhold, og ingen af dem var i tvivl.

Illustration: Erik Petri